

คติธรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา Moral of architectural design in Buddhist psychology

นายจำรัส พรหมบุตร

Chamrus Phombutra

นิสิตหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

course student the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Jr_919@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาข้อมูล เรื่อง คติธรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา คือ คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่ บูชา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุภาทินกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครองเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี คติธรรมในการออกแบบวัด มีจุดเน้นเรื่องอวาสาสัปปายะ มีอุดมคติเรื่องชาติ ศีลธรรม สติปัญญา สถาบันพระมหากษัตริย์ ประชาชน และเปรียญรูปแทนพระพุทธเจ้า เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่อิงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นิยมสร้างพระปรารักษ์กับพระเจดีย์ไม้สิบสอง นิยมสร้างพระสถูปกลมทรงลังกา และมีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมากมีทั้งที่เลียนแบบบ้านไม้เรือนไทย แบบจีน และเรือนแบบ และคติความเชื่อพื้นฐานของชุมชน ตลอดจนคติของศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นที่ชุมชนนั้น ๆ มีความพึงพอใจ ทั้งยังขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยหลักของชุมชน สื่อถึงความรักความสามัคคีในชุมชนในยุคที่ผ่านมามีอีกด้วย

คำสำคัญ: คติธรรม; การออกแบบ; สถาปัตยกรรม

Abstract

The study of the moral of architectural design in Buddhism psychology is the underlying Buddhist morality in architecture that pagoda and sanctuary. Including, worship 2 worships are Amis worship and practice worship Landscape 31 or Tri Phum. Buddhist literature referring to the land of 3 are Sensuous Planes¹¹, Form Planes¹⁶ and Formless Planes⁴. In the part of the vihar, there is a moral philosophy which is the Four Noble Truths. Ten virtues are a motto in temple design, with a focus on the abassapaya. There are ideals of the nation, morality, intelligence, the monarchy, the people and comparing images to the Buddha. It is a work of art created in response and serving the work of Buddhism created by human beings as beauty for the satisfaction hidden by the moral philosophy. To be a Buddhist worship in Buddhism is to promote and disseminate as something to help persuade the minds of Buddhists to have faith. Behave in a good way according to the principles of Buddhism. Temple architecture in the Rattanakosin period, popularly built a prang with a wooden Sip Song chedi. Popularly built a round stupa and there are many different styles, including those that mimic a wooden house, learn Thai Chinese style and learn the basic beliefs and styles of the community. As well as the religious and cultural attitudes of other peoples to which the community is satisfied. It also depends on the main utility of the community and reflects the unity of the clear community in the past.

Keywords: Morale; Design; Architecture

บทนำ

คติธรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา เป็นคติธรรมที่เป็นแบบอย่าง ที่สื่อถึงหลักธรรม ความเชื่อ ทศนคติ ประเพณี และวัฒนธรรมของ ของสถาปนิกในการออกแบบสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงด้านการก่อสร้าง โบสถ์ วิหาร ศาลา สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จัดเป็นสถาปัตยกรรมเปิด และสิ่งก่อสร้างที่คนเข้าไปอยู่อาศัยไม่ได้ เช่น สถูป เจดีย์ อนุสาวรีย์ หอไตร จัดเป็นสถาปัตยกรรมปิด แผงคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แผ่อยู่ในสถาปัตยกรรมที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่ บูชา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุปาตินกสังฆาร สังฆารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี คติธรรมในการออกแบบวัด มีจุดเน้นเรื่องอวาสาสปปายะ มีอุดมคติเรื่องที่ชาติ ศีลธรรม สติปัญญา สถาบันพระมหากษัตริย์ ประชาชน และเปรียญรูปแทนพระพุทธเจ้า เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แผ่แผ่ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นิยมสร้างพระปรารักษ์กับพระเจดีย์ไม่สืบสอง นิยมสร้างพระสถูปกลมหงหลังคา และมีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมากมีทั้งที่เลียนแบบบ้านไม้เรือนไทย แบบจีน และเรือนแบบและคติความเชื่อพื้นฐานของชุมชน ตลอดจนคติของศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นที่ชุมชนนั้น ๆ มีความพึงพอใจ ทั้งยังขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยหลักของชุมชน สื่อถึงความรักความสามัคคีในชุมชนในยุคที่ผ่านมามากอีกด้วย

คติธรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา

คติธรรมการออกแบบสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา ธรรมที่เป็นแบบอย่าง ที่สื่อถึงหลักธรรมความเชื่อ ทศนคติ ของสถาปนิกในการออกแบบสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งก่อสร้างหรือที่อยู่อาศัยทั่วไป ได้แก่ ตึก อาคาร บ้าน เรือน โบสถ์ วิหาร ศาลา สิ่งก่อสร้างเหล่านี้จัดเป็นสถาปัตยกรรมเปิด และสิ่งก่อสร้างที่คนเข้าไปอยู่อาศัยไม่ได้ เช่น สถูป เจดีย์ อนุสาวรีย์ หอไตรจัดเป็นสถาปัตยกรรมปิด รูปแบบของสถาปัตยกรรมสามารถรับรู้ทางสายตาและสัมผัสได้ถึงรูปทรงทางผิวกายภาพรูปทรงส่วนใหญ่เป็นประเภทรูปเรขาคณิต 3 มิติ สถาปัตยกรรม เป็นสิ่งก่อสร้างที่ไม่มีชีวิต มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการวิวัฒนาการเช่นเดียวกับศิลปะแขนงอื่น ๆ เริ่มต้นจากความล้าสมัยและมีการพัฒนาไปตามลำดับ โดยมีจุดกำเนิดที่ประเทศอียิปต์ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบสถาปัตยกรรม และเป็นผู้ที่เข้าใจมาตรฐานในการก่อสร้างรวมถึงการนำวัสดุมาใช้ในการก่อสร้าง คือ สถาปนิก และผลงานทางศิลปะที่แสดงออกถึงสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัยทั่วไป สถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ สิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุที่เกี่ยวข้องทางศาสนา ส่วนใหญ่ อยู่ในบริเวณสงฆ์ที่เรียกว่า วัด ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลายอย่างอยู่คู่กับชาวไทยมาแต่ครั้งโบราณกาลอย่างแยกกันไม่ออก โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนามีคติธรรม คือ คำสั่งสอน

ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแฝงอยู่ในสถาปัตยกรรม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติใน ชีวิตประจำวัน ส่วน สถาปัตยกรรมล้านนา คือ ผลงานทางศิลปะการก่อสร้างอาคารของชาว ล้านนา ผ่านยุคมีดประมาณ 200 ปี ขณะที่อยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของพม่า ล้านนา พยายามที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญ สมัยพญาท้าวละ ทำให้มีการซ่อมสร้าง และฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมให้เจริญเป็นอย่างมาก โชคดีที่ยังเหลือหลักฐานทางโบราณคดี ศิลปะสถาปัตยกรรมในยุคทองอยู่บ้าง หลักฐานยุคต้นสูญหายไป ต่อมามีการรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ สยามความเป็นมาของสถาปัตยกรรม ในแต่ละยุคสมัยจึงมีความแตกต่างกัน และคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดล้านนาที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่ บูชา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และ ปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุบาทินกสังฆาร สังฆารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี เป็นการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด (พระไพยงค์ ฤทธิธมฺโม, 2562)

คติธรรมแนวคิดจักรวาลวิทยาในไตรภูมิเป็นการศึกษาจักรวาลทางจริยธรรมที่รองรับผลการกระทำ ของมนุษย์ มี 2 ภูมิใหญ่ๆ และ 31 ภูมีย่อย จำลองภาพด้วยแผนผังแห่งภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม กำหนดทิศทางการสร้างสถาปัตยกรรมตามคติและความเชื่อในเรื่องเจดีย์วิหาร อุโบสถที่ถือเป็นแกนกลางของวัด สอดคล้องกับคติเขาพระสุเมรุแกนกลางจักรวาล ไตรภูมิสัมพันธ์กับการปฏิบัติธรรมและสติปัญญาของมนุษย์ที่ สัมพันธ์กับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมที่มีมุมมืดและมุมสว่างการสำรวจภูมิสถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนมหา ธาตุพิษณุโลก มีภูมิทัศน์ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านไปคือคติที่พระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้หันพระพักตร์ไปทิศ ตะวันออกหรือหันไปทางแม่น้ำ มีพระเจดีย์ปราสาทเป็นแกนกลางของวัดแบ่งเขตแดนเป็นพุทธาวาสสังฆาวาส ธรรมาวาส พื้นที่บริการสังคมและพื้นที่วิญญูณ และอีกวัดตัวอย่างวัดอินทราวาส (ต้นแก้ว) พระวิหารหลวง เป็นประธานของวัด มีลักษณะเรือสำเภาที่สื่อถึงการนำสรรพสัตว์ข้ามพ้นทุกข์ส่วนแกนกลางของวัดถือเอา ศาลาจัตุรมุขที่สื่อถึงสวรรค์ชั้นจาตุมาหาราช มีกำแพงโบราณเช่นเดียวกับกำแพงจักรวาลในไตรภูมิมีเขต พุทธาวาสสังฆาวาสธรรมาวาสพื้นที่บริการสังคม และพื้นที่จิตวิญญูณ (พระครูสิริรัตนาวุธ, 2562)

คติธรรมในการออกแบบวัดป่าวิมุตตยาถายที่เอื้อต่อความสปปายะ อาวาสสปปายะในกระบวนการ ออกแบบสถาปัตยกรรมนั้นมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1) มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับบุคคลสปปายะและโคจรสปปายะ คือ ผู้นำ ทางจิตวิญญูณและที่ตั้งโครงการ กล่าวคือ หากอาวาสนั้นมีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อปฏิปทาการสอนของผู้นำ ทางจิตวิญญูณแล้ว อาวาสนั้นย่อมเอื้อให้เกิดความสปปายะได้ง่าย หรือหาก อาวาสนั้นได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับที่ตั้งโครงการและส่งเสริมซึ่งกันและกันแล้วความเป็นอาวาสสปปายะ นั้นก็ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายเช่นกัน เพราะอาวาสหรือสถาปัตยกรรมนั้นจะมีพลังเกื้อหนุนต่อการพัฒนาทางจิต วิญญูณของผู้ใช้งานได้จริง (2) เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของสถาปนิกผู้ออกแบบ トラบเท่าที่ อาวาสสปปายะนั้นเชื่อมโยงกับบุคคลสปปายะและโคจรสปปายะแล้ว สถาปนิกจึงจำ เป็นต้องเข้าใจในตัวผู้นำ ทางจิตวิญญูณ ผู้ใช้โครงการ และที่ตั้งโครงการอย่างถ่องแท้โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนกระทั่ง สถาปนิกสามารถแปลความหมายเชิงนามธรรมที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นรูปธรรมของสถาปัตยกรรม ได้อย่างถูกต้องโดยผ่านสู่กระบวนการออกแบบทั้งการวิเคราะห์สังเคราะห์ที่ตั้งโครงการ โปรแกรมการใช้งาน

การสร้างทางเลือก และการพัฒนาแบบ (3) มีข้อค้นพบที่พ้องกับกรณีศึกษาอื่นๆ อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะ
 สาธารณะของอวาาสสปปายะที่อาจจะนำไปกำหนดเกณฑ์เบื้องต้นในการออกแบบอวาาสสปปายะได้ คือ คือ
 (3.1) ความเป็นธรรมชาติ (3.2) ความสงบ สะอาด สว่าง (3.3) ความงามอย่างพระ (3.4) การแผ่ขยายทาง
 ธรรม (4) มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือมีอัตลักษณ์ตามปฏิปทาของผู้นำทางจิตวิญญาณ กลุ่มสังฆะ
 และที่ตั้งโครงการทั้งในแนวคิดและวิธีการตอบแนวคิดในการออกแบบ (ภคชาติเตชะอำ นววิทย์, 2556)

คติธรรมการออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่ ได้ให้ความสำคัญสูงสุด 9 เรื่อง โดยเน้นเรื่องอุดมคติ 5
 เรื่อง และเรื่องประสิทธิภาพและคุณภาพชีวิต 4 เรื่อง โดยเรื่องอุดมคติ พิจารณา ดังต่อไปนี้คือ **อุดมคติเรื่องที่**
1 ชาติ เมื่อมีรัฐสภาต้องสง่างาม แสดงถึงศักดิ์ศรีและมีคุณค่าอย่างไทย เป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เจริญขึ้น
 จากรากเหง้าของศิลปะและวัฒนธรรมของประเทศไทย ซึ่งสถาปัตยกรรมที่ปรากฏขึ้นจะต้องเป็นการสืบสานทั้ง
 ศิลปะ วัฒนธรรม คติความเชื่อ และภูมิปัญญาจากอดีตเชื่อมโยงมาจนถึงปัจจุบัน โดยวัตถุประสงค์ของการ
 ออกแบบเพื่อให้อาคารรัฐสภาแห่งใหม่เป็นศูนย์รวมจิตใจของบุคคลภายในชาติ และเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดง
 ถึงศิลปวัฒนธรรมอันงดงามภายในชาติให้ประจักษ์แก่ทั่วโลก ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเป็นชาติไทยอย่าง
 ชัดเจนเช่นเดียวกับอาคารรัฐสภาของทุกประเทศทั่วโลก **อุดมคติเรื่องที่ 2 ศีลธรรม** ปัญหาการแสดงความ
 ขัดแย้งทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกันของคนในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากคุณธรรมและศีลธรรมของคนใน
 สังคมเสื่อมลง รัฐสภาจึงเป็นศูนย์รวมแห่งความหวังของประชาชนและสังคมทั่วไป โดยให้อาคารรัฐสภาเป็นสปปายะ
 ของบ้านเมือง กล่าวคือ เป็นสถานที่แห่งปัญญา เป็นศูนย์รวมจิตใจและการมีส่วนร่วมกันของของคนทั้ง
 ชาติ รวมทั้งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นหลักของบ้านเมืองในเรื่องศีลธรรม คุณธรรม และการปกครองโดย
 ธรรม **อุดมคติเรื่องที่ 3 สติปัญญา** รัฐสภาแห่งใหม่จะเป็นแหล่งเพิ่มพูนความรู้และสติปัญญาของบุคคลภายใน
 ชาติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญต่อไป โดยเฉพาะเรื่องความเป็นชาติ เพื่อสืบสานความเป็นไทยไปสู่
 สังคมโลก และนำพาสติปัญญาของบุคคลภายในชาติไปสู่ความรู้ที่สมดุล ระหว่างความรู้ภายในประเทศและ
 ความรู้ภายนอกประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์หลักที่จะยกระดับจิตใจของบุคคลภายในชาติให้สูงขึ้น **อุดมคติ**
เรื่องที่ 4 สถาบันพระมหากษัตริย์ ประเทศไทยมีศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญสูงสุดที่ทำให้แตกต่างจากชาติอื่น ๆ
 ในโลก คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงดำรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมในการปกครอง
 ประเทศ ซึ่งการออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่จึงให้ความสำคัญกับลำดับของพื้นที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการ
 ประกอบรัฐพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดการประชุม ซึ่งจะต้องเป็นพื้นที่ที่
 สมพระเกียรติโดยอยู่ในสถานที่อันควรและเหมาะสม **อุดมคติเรื่องที่ 5 ประชาชน** อาคารรัฐสภาเป็น
 สัญลักษณ์ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย แนวคิดในการออกแบบอาคารและบริเวณโดยรอบจึงให้
 ความสำคัญแก่ประชาชนทุกระดับ เพราะประชาชนอยู่ในฐานะที่สำคัญในทุกภาคส่วน เพื่อให้ประชาชนใช้
 ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ และมีศักดิ์ศรีในอาคารสถานที่แห่งนี้ ส่วนเรื่องประสิทธิภาพและคุณภาพชีวิตพิจารณา
 ดังต่อไปนี้ 1. ประโยชน์ใช้สอย แนวคิดสถาปัตยกรรมสร้างขึ้นโดยพิจารณาให้ความสำคัญกับสมาชิกสภาผู้แทน
 ราษฎร และสมาชิกวุฒิสภาอย่างเท่าเทียมกัน การจัดระบบอาคารคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักจึงสร้าง
 พื้นที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภาเข้าด้วยกัน และมีส่วนอื่นๆ อยู่ข้างนอก 2.
 อาคารเป็นมิตรกับสภาพแวดล้อมและประหยัดพลังงาน การออกแบบอย่างพิถีพิถันเพื่อบูรณาการอาคารขนาด

ใหญ่เพื่อให้เป็นอาคารตัวอย่างที่สำคัญของประเทศ โดยการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดของผู้เชี่ยวชาญทุกแขนงที่เกี่ยวข้อง 3. การออกแบบที่เป็นสากลและเป็นธรรม การออกแบบวางผังแม่บทได้พิจารณาถึงการให้ความสะดวกแก่ผู้พิการ เด็กและผู้สูงอายุด้วย 4. ระบบรักษาความปลอดภัยและความปลอดภัยจากเพลิงไหม้ การออกแบบอาคารและบริเวณโดยรอบได้เตรียมรองรับทุกสถานการณ์และวินาศภัยทุกรูปแบบอย่างบูรณาการ รวมทั้งการวางระบบผังแม่บท โดยใช้มาตรฐานเทคโนโลยีระดับสูง (สถาบันพระปกเกล้า, 2563)

คติธรรมในการออกแบบพุทธศิลป์ คือรูปเปรียบหรือรูปแทนพระพุทธรูป เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุกวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตรงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาช้านานดังนั้นในประเทศไทยจึงมีพุทธศิลป์เป็นจำนวนมาก พุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเทศไทยเริ่มมีให้เห็นเป็นหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่ก็อยู่ในสมัยสุโขทัย และสมัยกรุงศรีอยุธยาทำให้เราได้เห็นร่องรอยความงดงาม ความศรัทธา ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของไทยได้เป็นอย่างดี แต่แม้ว่าพุทธศิลป์จะทำหน้าที่สื่อสารศรัทธา เจตนา และแนวความคิดของผู้สร้างอย่างดียิ่ง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าเริ่มจะมีพุทธพาณิชย์เข้ามาเจือปนแล้ว (ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ, 2559)

สรุปได้ว่า คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่ บุษบา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุปาตินกสังฆาร สังฆารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี เป็นการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด คติธรรมในการออกแบบวัด มีจุดเน้นเรื่องอวาสสัปปายะ กระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมนั้นมีลักษณะที่สำคัญ คือ (1) มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับบุคคลสัปปายะและโคจรสัปปายะ (2) เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของสถาปนิกผู้ออกแบบ (3) มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือมีอัตลักษณ์ตามปฏิปทาของผู้นำทางจิตวิญญาณ มีอุดมคติเรื่องที่ 1 ชาติ อุดมคติเรื่องที่ 2 ศีลธรรม อุดมคติเรื่องที่ 3 สติปัญญา อุดมคติเรื่องที่ 4 สถาบันพระมหากษัตริย์ และอุดมคติเรื่องที่ 5 ประชาชน รูปเปรียบหรือรูปแทนพระพุทธรูป เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุกวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตรงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

สถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาที่สื่อถึงคตินิยม

สถาปัตยกรรมวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รัตนโกสินทร์ตอนต้น สำหรับสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีดังนี้ คือแบบอย่างพระสถูปเจดีย์ ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 1-3 นิยมสร้างพระปรารักษ์กับพระเจดีย์ไม้สิบสองเป็นหลักรัชกาลที่ 1 มีการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามและวัดสุทัศน์เทพวราราม และให้บูรณะปฏิสังขรณ์ สิ่งก่อสร้างในวัดอื่นๆ ซึ่งมีมาก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เช่น สร้างพระปรารักษ์วัดระฆัง กับพระเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ ณ วัดพระเชตุพนฯ และเจดีย์ทองในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงดำริเริ่มสร้างพระปรารักษ์วัดอรุณฯ แต่ค้างอยู่ มาสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 3 สำหรับโบสถ์วิหารในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มัก สร้างเลียนแบบกรุงศรีอยุธยา เป็นต้นว่า พระ อุโบสถวัด พระศรีรัตนศาสดารามก็ยังคงมีฐานอ่อนโค้งอยู่ฐานอ่อนโค้งในสมัยต่อมาก็หายไป ในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดนิยมแบบอย่างศิลปะจีนวัดที่สร้างในรัชกาลนี้บางแห่ง เป็นต้น ว่า วัดราชโอรส วัดเทพธิดา ฯลฯ โบสถ์วิหารก็ย้ายสร้างคล้ายแบบจีนคือยกเอาช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ออกเสีย หน้าบัน หรือหน้าจั่ว แทนที่จะเป็นไม้สลักอย่างแต่ก่อนก็เปลี่ยนเป็นก่ออิฐถือปูนและใช้ลวดลายดินเผาเคลือบประดับเสาก็มัก เป็นสี่เหลี่ยมทึบใหญ่ไม่มีบัวหัวเสา ในรัชกาลนี้ได้ทรงสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนมาก

รัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชกาลที่ 4 นิยมสร้างพระสถูปกลมทรงลังกา เหตุด้วยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช ได้เสด็จขึ้นไปจุดธูปคังเมืองเหนือ ทรงตรวจคันและศึกษาเรื่องพุทธเจดีย์ ครั้นสมัยสุโขทัยได้ทรง จำลองแบบพระสถูปราชวงศ์พระร่วงลงมาสร้างในกรุงเทพฯ ดูเหมือนได้สร้างพระสถูปที่วัดบวรนิเวศ ก่อนที่อื่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ยังทรงนิยมจำลองแบบพระเจดีย์สมัยอยุธยามาสร้างด้วย เป็นต้นว่า พระเจดีย์ ไม้สิบสององค์ที่ 4 ในวัดพระเชตุพนฯ ก็ทรงถ่ายแบบมาแต่พระเจดีย์ศรีสุริโยทัยในพระนครศรีอยุธยา และพระศรีรัตนเจดีย์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็ถ่ายแบบมาแต่ พระมหาสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา พระสถูปที่สร้างสวมพระปฐมเจดีย์องค์ เดิมก็เป็นของที่คิดแบบสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เช่นเดียวกัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสร้างวัด ไม่มากแต่บางแห่ง เป็นต้น ว่าวัดราชบพิธ ได้หันกลับไปทำตามคติแบบเก่าคือยึดพระเจดีย์เป็น ประธานของวัดอย่างแต่ก่อน สร้างพระระเบียงและวิหารทิศ ล้อมรอบพระเจดีย์ภายนอกประดับประดา กระเบื้องหลากสีตกแต่งภายในโบสถ์วิหารเป็นรูปแบบตะวันตก วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สร้างเลียนแบบศิลปะโกธิคในทวีปยุโรป ต่อมาเมื่อทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรด้วย หินอ่อนจากประเทศอิตาลี ก็นับว่าเป็นการผสมกันระหว่างวัฒนธรรม ตะวันออกและตะวันตก

รัตนโกสินทร์ตอนปลาย สถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบัน มีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมากมายมีทั้งที่เลียนแบบของโบราณและ ที่สร้างแบบขึ้นมาใหม่อาคารบ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์สำหรับอาคารบ้านเรือนในสมัยรัตนโกสินทร์ บ้านไม้แบบไทยแท้ก็ยังคงอยู่ต่อไป ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ลงมา นิยมก่อสร้างอาคารด้วยอิฐเป็นแบบไทย บ้างแบบจีนบ้างและตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมา จึงนิยมสร้างเลียนแบบฝรั่ง ในสมัยนี้มีการก่อสร้างพระที่นั่ง แบบไทยแท้ที่สวยงามอย่างยิ่งขึ้นองค์หนึ่งคือพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมสร้างอาคารแบบฝรั่งกันมาก พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทนั้นเดิม จะ

สร้างเป็นแบบฝรั่งทั้งองค์แต่ต่อมาสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้กราบบังคมทูลขอให้เปลี่ยน เครื่องบนเป็นยอดปราสาท (ในความรู้ PDF, 2563)

สรุปได้ว่า สถาปัตยกรรมวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัตนโกสินทร์ตอนต้น สำหรับสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีดังนี้ คือแบบอย่างพระสถูปเจดีย์ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 1-3 นิยมสร้างพระปรางค์กับพระเจดีย์ไม้สิบสอง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มัก สร้างเลียนแบบกรุงศรีอยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชกาลที่ 4 นิยมสร้างพระสถูปกลมทรงลังกา รัตนโกสินทร์ตอนปลาย สถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบัน มีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมากมายมีทั้งที่เลียนแบบบ้านไม้เรียนไทย แบบจีน และเรียนแบบฝรั่ง

สถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา

รูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งแต่ยุคก่อนล้านนาถึงยุคปัจจุบันได้แก่ เจดีย์ วิหาร ที่มีรูปแบบลักษณะการก่อสร้างรวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและความสำคัญของสถาปัตยกรรม ทำการศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรม 9 วัด จะเน้นการศึกษาเรื่องของเจดีย์และวิหาร รูปแบบของสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ ในดินแดนล้านนา โบราณสถานในยุคต้นมีหลักฐานอยู่ค่อนข้างน้อย เกือบทั้งหมดเป็นเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในเมืองเชียงใหม่ รูปแบบของเจดีย์ล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ล้านนาคำตรงความเป็นอิสระและศิลปะล้านนามีอัตลักษณ์เป็นของตนเองอย่างแท้จริง เจดีย์ล้านนาคู่ต้นมีการก่อสร้างจำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ (1) เจดีย์ทรงปราสาท (2) เจดีย์ทรงกลม (3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ ในส่วนรูปแบบของวิหารล้านนาพบหลักฐานว่ามีการสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่วิหารโถง หมายถึง วิหารไม่มีป่างอก คือ วิหารที่ไม่มีผนังด้านข้าง ยกเว้นผนังห้องสุดท้าย และด้านหลังของพระประธาน แต่มักนิยมทำเป็นแผงไม้เพื่อป้องกันแสงแดด และฝนสาด และวิหารปิด ส่วนวิหารปิด หมายถึง หรือวิหารปรากฏ คือ วิหารที่มีการสร้างผนังด้านข้างทั้งสี่ด้าน มีหน้าต่าง และช่องแสงโดยรอบทุกด้าน บริเวณผนังภายในมักเขียนด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารรูปแบบนี้นิยมสร้างทั่วไปในล้านนา สอดรับกับ วิษุรีย์ เหลียวรุ่งเรือง ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาของสถาปัตยกรรมล้านนาว่า งานสถาปัตยกรรมล้านนาได้มีการพัฒนาความเป็นมาของรูปแบบ มีการค้นหาแนวความคิดและอิทธิพลที่ได้รับเป็นแบบร่วมสมัย ซึ่งเป็นสิ่งที่สนใจของนักประวัติศาสตร์ สถาปนิก และผู้รักในศิลปะที่จะชื่นชมและต้องการปรับปรุงประสิทธิภาพความงามในอาคารต่าง ๆ ปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมในล้านนามีรูปแบบมากมายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เทคโนโลยี การศึกษา สถาปนิกและผู้ออกแบบอาคารใช้ทั้งวิธีการพัฒนาและการคัดลอกรูปแบบเพื่อสร้างงานของตน ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นวิธีการลอกเลียนแบบโดยวิธีการนำเอางานสถาปัตยกรรมมาตั้งแต่อดีต หากพิจารณาแล้วถือว่าเป็นเรื่องปกติที่สถาปัตยกรรมรูปแบบแปลกๆ ใหม่ ๆ จะสร้างความประทับใจและพึงพอใจได้ในระดับหนึ่งและมีผลต่อการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ซึ่งพบว่ามียานสถาปัตยกรรมจำนวนไม่น้อยที่มีความเหมาะสมและเกิดการประสมประสานของรูปแบบเดิมที่ดีที่น่าชื่นชมและมีคุณค่า (พระไพยนต์ รุกขิตธมโม, 2562)

สรุปได้ว่า รูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งแต่ยุคก่อนล้านนาถึงยุคปัจจุบันได้แก่ เจดีย์ วิหาร ที่มีรูปแบบลักษณะการก่อสร้างรวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและความสำคัญของสถาปัตยกรรม จำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ (1) เจดีย์ทรงปราสาท (2) เจดีย์ทรงกลม (3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ พบหลักฐานว่ามี

การสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่วิหารโถง หมายถึง วิหารที่ไม่มีปรางค์ คือ วิหารที่ไม่มีผนังด้านข้าง ยกเว้นผนังห้องสุทท้าย และด้านหลังของพระประธาน แต่มักนิยมทำเป็นแผงไม้เพื่อป้องกันแสงแดด และฝนสาด และวิหารปิด ส่วนวิหารปิด หมายถึง หรือวิหารปราการ คือ วิหารที่มีการสร้างผนังด้านข้างทั้งสี่ด้าน มีหน้าต่างและช่องแสงโดยรอบทุกด้าน

สรุป

คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมที่เป็นเจดีย์และวิหาร ได้แก่ บุษบา 2 การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ภูมิ 31 หรือไตรภูมิ เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงดินแดน 3 คือ กามภูมิ 11 รูปภูมิ 16 และอรุณภูมิ 4 ในส่วนของวิหารมีคติธรรม คือ อริยสัจ 4 วิหาร เป็นอนุปาทินกสังฆารสังฆารที่ไม่มีใจครอง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกาลเวลา บารมี 10 หรือทศบารมี เป็นการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมอย่างยิ่งยวด คติธรรมในการออกแบบวัด มีจุดเน้นเรื่องอวาสลัปปายะ กระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมนั้นมีลักษณะที่สำคัญ คือ(1) มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับบุคคลลัปปายะและโคจรลัปปายะ (2) เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของสถาปนิกผู้ออกแบบ (3) มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือมีอัตลักษณ์ตามปฏิปทาของผู้นำทางจิตวิญญาณ มีอุดมคติเรื่อง 1 ชาติ อุดมคติเรื่อง 2 ศีลธรรม อุดมคติเรื่อง 3 สติปัญญา อุดมคติเรื่อง 4 สถาบันพระมหากษัตริย์ และอุดมคติเรื่อง 5 ประชาชน รูปเปรียบหรือรูปแทนพระพุทธเจ้า เป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงาม เพื่อความพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุถวายเพื่อเป็นพุทธบูชา เนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธาประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่อิงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัตนโกสินทร์ตอนต้น สำหรับสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีดังนี้ คือแบบอย่างพระสถูปเจดีย์ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 1-3 นิยมสร้างพระปรางค์กับพระเจดีย์ไม้สิบสอง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มักสร้างเลียนแบบกรุงศรีอยุธยา รัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชกาลที่ 4 นิยมสร้างพระสถูปกลมทรงลังกา รัตนโกสินทร์ตอนปลาย สถาปัตยกรรมในสมัยปัจจุบัน มีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างมากมายมีทั้งที่เลียนแบบบ้านไม้เรือนไทย แบบจีน และเรือนแบบฝรั่ง รูปแบบของสถาปัตยกรรมทั้งหมดตั้งแต่ยุคก่อนล้านนาถึงยุคปัจจุบันได้แก่เจดีย์ วิหาร ที่มีรูปแบบลักษณะการก่อสร้างรวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและความสำคัญของสถาปัตยกรรมจำแนกรูปแบบได้เป็น 3 รูปแบบ คือ (1) เจดีย์ทรงปราสาท (2) เจดีย์ทรงกลม (3) เจดีย์ทรงอื่น ๆ พบหลักฐานว่ามีการสร้างใน 2 ลักษณะ ได้แก่วิหารโถง หมายถึง วิหารที่ไม่มีปรางค์ คือ วิหารที่ไม่มีผนังด้านข้าง ยกเว้นผนังห้องสุทท้าย และด้านหลังของพระประธาน แต่มักนิยมทำเป็นแผงไม้เพื่อป้องกันแสงแดด และฝนสาด และวิหารปิด ส่วนวิหารปิด หมายถึง หรือวิหารปราการ คือ วิหารที่มีการสร้างผนังด้านข้างทั้งสี่ด้าน มีหน้าต่างและช่องแสงโดยรอบทุกด้าน

บรรณานุกรม

- ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ. พุทธศิลป์: ถิ่นไทย ศิลปกรรมเพื่อพระพุทธศาสนา. **วารสารพุทธอาเซียนศึกษา**, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 [กรกฎาคม – ธันวาคม 2559].
- พระครูสิริรัตนาวุธ. การพัฒนาภูมิสถาปัตยกรรมของวัดตามหลักจักรวาลวิทยา. **วารสารวิชาการธรรม** **ทรรศน์**, ปีที่ 19 ฉบับที่ 4 [ตุลาคม – ธันวาคม 2562].
- พระไพยนต์ รุกขิตธมฺโม (ชะเอ). ศึกษาวิเคราะห์คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของวัดในล้านนา. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**, ปีที่ 6 ฉบับที่ 7 [กันยายน 2562].
- ภคชาติเตชะอำ นวยวิทย. การศึกษาการออกแบบสถาปัตยกรรมที่เอื้อให้เกิดความสัปปายะเพื่อนำไปออกแบบวัดป่าวิมุตตยาลัย. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**, ปีที่ 12 ฉบับที่ 7 [เมษายน 2556].
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. **ศิลปะรัตนโกสินทร์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :[http://www.elfar.ssru.ac.th/jirawat_ka/pluginfile. php/15/block_html/content.pdf](http://www.elfar.ssru.ac.th/jirawat_ka/pluginfile.php/15/block_html/content.pdf), [4 ตุลาคม 2563].
- สถาบันพระปกเกล้า. **สัปปายะสภาสถาน**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title99>, [4 ตุลาคม 2563].